

פרשת משפטים: "ויאכלו וישתו"

התקרבות משה אל ההר מתוארת כההליך מדורג. בתחילה אינו עולה לבדו, יחד אתו עולים משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים זקנים, ורק לבסוף משה לבדו נכנס לתוך הענן. מספר הפעמים שהשורש ע.ל.ה. מופיע בפסוקים יכול להעיד על מספר העליות ועל התהליך שבסופו מגיע משה למדרגה הגבוהה ביותר שאליה הגיע בן אנוש.

גם מלוויי של משה חווים חוויות של התגלות, אם כי ברמות נמוכות יותר. על המלוויים הראשונים נאמר "ויראו את אלוקי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר". (כד, י) הפרשנים התחבטו בפענוח מראה לבנת הספיר ועצם השמים, ובמשמעות החזיון הזה. מגוון האפשרויות: מהסברים הדורשים את הסמלים כתיאור גורלו של עם ישראל כקשור בשכינה ועד להסברים קבליים הנוגעים ליסודות ולמידות של ה' המהווים יחד את המושג של 'כיסא הכבוד'. כך או כך, מדובר בחוויה עצומה של קירבה לאור האלוקי.

המשך המאורע האקסטטי מפתיע מעט: "... ויחזו את האלוקים ויאכלו וישתו". (שם, יא) המעבר החד ממצב של ראיית פני השכינה לאכילה ושתייה מפתיע, ומצלצל כתפנית חדה מידי. איך מתבצע המעבר בין רוממות הרוח לבין העיסוק הגשמי ביותר שבגוף? המפרשים ניסו לפתור את התמיהה ולבאר את אשר אירע. יש הדורשים לגנאי ויש הדורשים לשבח. יש המבינים שמדובר באכילה כפשוטה ויש המבינים אותה כמטאפורה ומשל.

רש"י, סבור שיש כאן ביקורת על נדב ואביהוא שהביטו בה' מתוך אכילה. ובמדרשים הצביעו, באמצעות משל לעבד המשרת לפני אדונו בעודו נוגס בסנדביץ' שלו, על החטאת המעמד: "למה הדבר דומה, לעבד שהיה משמש את רבו, ופרוסתו בידו, והיה נושך ממנה" (תנחומא בהעלותך, ומדרש רבה). המדרשים בוחרים לתאר את המעשה כמעשה של גסות רוח, של אנשים שאינם מבינים את גודל המעמד, חסרי נימוסים בסיסיים ביותר. רבי הושעיה מקשה על הפסוק בטענה הפרקטית "וכי קילורין עלתה עמהם לסיני?" הרי ברור שהם לא לקחו איתם צידה להר. ומה יכלו לאכול. "אלא, מלמד שזנו עיניהם כלפי שכינה, כאדם שמביט בחברו מתוך מאכל ומשתה" (במדבר רבה, פרשה ב, וגם: שם, פרשה טו; שמות רבה, ג) המדרש משתמש במשחק מילים המחבר בין מזון וזנות ורומז בכך לניצול המעמד לצרכים זרים. האכילה, לפי רבי הושעיה, אינה אכילה ממשית. לא מדובר בפיקניק שעשו בהר, אלא בהנאה ממראה השכינה.

מאנשים הנוכחים במעמד של התגלות ומצויים בעיצומה של חוויה רוחנית, מצופה לחוש התבטלות וענווה. העובדה שבסיטואציה הזו הם הבליטו את עצמם ואת עצמיותם, נהנו מהעמדה הבכירה שלה זכו, וחשו עצמם זכאים לכך - פסולה. המיקוד בעצמיות הוא מעשה של גסות וניווול, ושל בלבול יוצרות. רבינו בחיי (בשם אחרים) מציע שהאכילה והשתייה לא התרחשו בהר אלא רק לאחר שירדו ממנו. התורה הדגישה בכך שבניגוד למשה ששמר על מצב התעלות במשך ארבעים יום וארבעים לילה, אלו חזרו למדרגתם האנושית מידי. הם לא הצליחו לגרום למעמד להתמשך על חיי החולין שלהם, ולחבוק אותם.

הדורשים לשבח נעים אף הם בין אכילה ממשית לוירטואלית, הראשונים מסבירים שכוונת התורה לומר שמתוך הודאה גדולה הם הקריבו עולות ושלמים (רשב"ם, שם). ההקרבה הייתה תולדת השמחה והרוממות שליוו את היציאה מ'קודש הקודשים'. ממש כשם שהכהן הגדול במוצאי יום הכיפורים היה הולך לביתו ועושה משתה ויום שמחה, כי ראה פני ה' וניצל (ראו אב"ע).

רבי יוחנן אף הוא דורש לשבח אך סבור שמדובר באכילה מטאפורית. אכילה רוחנית שהיא ה"אכילה הוודאית", מזון לנפש. "דכתיב: 'באור פני מלך חיים' (משלי טז)" (במדבר רבה, ב). הרואה את פני השכינה

נפשו מתעדנת. בהזנה הפנימית הזו יש דישון ממשי. זוהי אכילה נצחית, שהרושם שלה נותר לעד. גם הצורך הפיזי באכילה מתבטל כאשר ניזונים מזיו השכינה (רקאנטי).

דומני שההתפתחויות של המפרשים בין תיאור של חטא לבין תיאור של התעלות, בין אכילה ממשית ובין אכילה רוחנית אינן מצריכות הכרעה. אין להפריד ולהבחין בין ההצעות השונות. חווית אכילה גשמית ומשמעותה נגזרת מהממד הנפשי הטעון בה. כל סטייה קלה בכוונון הפנימי ובתודעה משפיעה על מהות הסעודה. אכילה פיזית יכולה להפוך לאכילה רוחנית ולהיות גם מזון לנפש. כך, האכילה בשבת והעונג הפיזי נטענים במשמעות רוחנית המבטלת את הפן המגושם של האכילה. וגם בהיפוך, אכילה גסה ובלתי נשלטת אף היא נובעת ממקום של תביעה רוחנית שגויה. בדרך כלל מדובר באנשים שנוטים לאכול כדי לספק או להשתיק צרכים של הנפש, ממירים צורך רוחני באכילה גשמית. מספקים תאוות כמוסות באמצעות רמיסת האני. אלו מבטאים בלבול פנימי וחוסר יכולת להתאמץ ולפעול באפיקים החיוביים.

תחושת הרעב הפיזי אף היא תלויה במצב הנפשי המדויק. התפעמות והתלהבות, התרגשות ורוממות רוח גורמים תחושת שובע ממשית ופיזית. הצלחה וסיפוק אישי מובילים לרצון לחגוג ולשמח, אך לעיתים, להתבוססות באירוע ולשיכרון שיש בו מן הניתוק ומן ההטיה הלא מאוזנת של תמונת המצב. לכן, השאלה אם אכלו ממש או אכלו רק לכאורה, אינה משמעותית. כשם שאכילה ממש מתעדת מצב נפשי, כך אכילה לא ממשית מתעדת מצב פיזי. השאלה מה היה המצב הנפשי אף היא אינה שאלה. השאלה היא כיצד חוו אותה.

ההתחבטות של המפרשים מבטאת את הניעה וההתמודדות של כל אחד מאתנו, העולה במעלה ההר. עיתים מצליחים, עיתים נכשלים. מתנודדים בין מצב של תפיסת השפע כהצלחה אישית, במקום לתלות ברצון ה' והופעתו בעולם, לבין שמחה והודיה. בין לתור אחר סיפוקים רוחניים ערטילאיים, לבין איתורם בחיים עצמם.

המסקנה המתבקשת היא שגילוי ה' בעולם יכול להתברר כחורבנו ובה בעת יכול להיות ברכה גדולה, לו רק נשכיל להכין את הכלים הדרושים לסגל את מידת הזהירות. לכוונן מעשינו ונפשנו להתאמה נכונה בדיוק עדין. "כי עמך מקור חיים באורך נראה אור".